СЕРІЯ «Економіка»

УДК 338.24:658:005.935

[https://doi.org/10.32689/2708-7530-2020-2\(2\)-88-100](https://doi.org/10.32689/2708-7530-2020-2(2)-88-100)

Пахаренко Ольга Володимирівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування, 33000, м. Рівне, вул. О.Новака 75, тел.: 0679455111, e-mail: o.v.paharenko@nuwm.edu.ua, <http://orcid.org/0000-0002-5806-7473>

Швець Федір Дмитрович кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування, 33000, м. Рівне, вул. О.Новака 75, тел.: 0974983664, e-mail: f.d.shvets@nuwm.edu.ua, <http://orcid.org/0000-0001-9163-142X>

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА ЯК СКЛАДОВА В СИСТЕМІ ПОКАЗНИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. Розвиток інтеграційних процесів та глобалізації вимагає підвищення рівня безпеки підприємств та стає необхідною умовою їх функціонування. Питання, пов'язані з еколого-економічною безпекою підприємств, зокрема, набувають актуальності в сучасних умовах швидкого розвитку виробництва і зовнішньоекономічних зв'язків та потребують подальших досліджень не тільки на рівні країни, а й на рівні регіонів і підприємств. Еколого-економічна безпека є одним з найбільш пріоритетних функціональних напрямів національної безпеки країни [1]. Глобалізація, інформатизація, забруднення навколишнього природного середовища актуалізують проблему забезпечення економічної безпеки та екологічного аспекту зокрема.

Однією із задач, яка розв'язується під час аналізу, оцінки або моделювання економічної безпеки держави, є задача вибору системи критеріїв. Визначення набору (системи) адекватних критеріїв дозволяє ефективно вирішувати задачі аналізу, порівняння та прогнозування стану економічної безпеки України.

У статті розглянуто існуючі підходи до визначення сутності екологічної безпеки. Набули подальшого розвитку підходи до змістовного наповнення екологічної безпеки підприємства як стану захищеності від негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища та здатності швидко усунути загрози, забезпечити своє функціонування на основі екологічно орієнтованих техніко-технологічних та управлінських інновацій, що унеможливають нанесення шкоди навколишньому природному середовищу, життю та здоров'ю людей. Отже, екологічну безпеку підприємства доцільно розглядати з двох позицій: як захищеність довкілля, людей від негативного впливу діяльності підприємства та захищеність підприємства від екологічних загроз.

Розглянуто та запропоновано основні типи екологічної безпеки. Показано, що при оцінюванні екологічної безпеки найчастіше використовуються категорії, що негативно відображаються на її економічній безпеці. Виявлено, що маютья також позитивні категорії, але в методиках оцінювання вони практично не враховуються. Проаналізовано вплив екологічної безпеки підприємства на економічну безпеку через такі поняття як розвиток підприємства та його конкурентоспроможність. Удосконалено перелік економічних показників екологічної безпеки.

Ключові слова: підприємство, екологічна безпека підприємства, негативний вплив, позитивний вплив, економічна безпека, показники.

Pakharenko Olga Volodymyrivna PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Management Department National University of Water and Environmental Engineering, 33000, Rivne, Str. O. Novaka 75, tel. 0679455111, e-mail: o.v.paharenko@nuwm.edu.ua, <http://orcid.org/0000-0002-5806-7473>

Shvets Fedor Dmitrovich PhD in technical, Associate Professor, Associate Professor of Management Department National University of Water and Environmental Engineering, 33000, Rivne, Str. O. Novaka 75, tel. 0974983664, e-mail: f.d.shvets@nuwm.edu.ua, <http://orcid.org/0000-0001-9163-142X>

ENVIRONMENTAL SAFETY OF THE ENTERPRISE AS A COMPONENT IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY INDICATORS OF THE STATE

Abstract. The development of integration processes and globalization requires an increase in the level of security of enterprises and becomes a necessary condition for their functioning. Issues related to the environmental and economic security of

enterprises, in particular, are becoming relevant in today's rapidly developing production and foreign economic relations and require further research not only at the national level but also at the level of regions and enterprises. Ecological and economic security is one of the most priority functional areas of national security [1]. Globalization, informatization, environmental pollution raise the issue of economic security and environmental aspects in particular.

One of the tasks that is solved when analyzing, evaluating or modeling the economic security of the state is the task of choosing a system of criteria. Defining a set (system) of adequate criteria allows to effectively solve the problems of analysis, comparison and forecasting of the state of economic security of Ukraine.

The article considers the existing approaches to defining the essence of environmental safety. Approaches to content of ecological safety of the enterprise as a state of protection from negative influences of internal and external environment and ability to quickly eliminate threats, to provide the functioning on the basis of ecologically oriented technical-technological and administrative innovations which prevent harm to environment and life have been further developed. human health. Therefore, the environmental safety of the enterprise should be considered from two positions: as the protection of the environment, people from the negative impact of the enterprise and the protection of the enterprise from environmental threats. The main types of ecological safety are considered and offered. It is shown that in assessing environmental safety, the categories that negatively affect its economic safety are most often used. It was found that there are also positive categories, but in the evaluation methods they are practically not taken into account. The influence of ecological safety of the enterprise on economic safety through such concepts as development of the enterprise and its competitiveness is analyzed. The list of economic indicators of ecological safety has been improved.

Keywords: enterprise, ecological safety of the enterprise, negative impact, positive impact, economic security, indicators.

Постановка проблеми. Питання екологічної безпеки, зменшення впливу діяльності підприємств на навколишнє середовище та забезпечення їх економічної безпеки є одними з найактуальніших питань сьогодення. Підприємства здійснюють свою діяльність не в природному, а в створених цими підприємствами техногенному середовищі, яке в свою чергу, продукує все більше загроз і небезпек для їх функціонування та розвитку. Тому дослідження екологічної безпеки є вкрай важливими.

На сьогодні загально визнані загрозливі тенденції зростання залежності суспільства від природного середовища через вичерпання природних ресурсів,

зменшення асиміляційного потенціалу навколишнього середовища, втрати ним первинних властивостей. Основними причинами цього є прийняття екологічно необґрунтованих рішень; неефективне використання природних ресурсів; споживацьке ставлення до природних ресурсів, домінування поточних інтересів над перспективними; недосконале екологічне обґрунтування проєктів; недосконалість системи державного управління, законодавчого забезпечення, організаційних механізмів у природокористуванні. Тому постає нагальна потреба реформи інститутів корпоративного екологоорієнтованого управління. Йдеться не просто про імплементацію екологічних імперативів у структуру управління підприємством, а переорієнтацію мислення, системи прийняття управлінських рішень, критеріїв ефективності згідно принципів екоефективності та екосправедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття екологічної безпеки вперше було застосоване у 1974 р. у США, у праці генерала М. Тейлора «Законні вимоги національної безпеки», де автор наголосив на тому, що основні загрози національній безпеці США розвиваються у невійськовій сфері. Вже у 90-х роках минулого століття американські політологи дійшли висновку, що вичерпання природних ресурсів та деградація довкілля поглиблюють розрив між економічною та соціальною сферами. Отже, різні публікації, статті, а також дискусії призвели до того, що в США поняття «екологічна безпека» було включено до концепції національної безпеки [1].

Поняття екологічної безпеки можна розглядати у різних масштабах – як локальних, регіональних, так і в глобальних. Проте екологічна безпека є обмеженою у часі та просторі, тобто зміни, які відбулись тепер, можуть стати незворотними завтра, зміни, які відбуваються у локальних межах, можуть перейти у глобальні [2].

Розповсюдженими є дослідження ресурсно-екологічної безпеки держави та регіону (наприклад, у роботі Д.В. Зеркалова [3]). Серед науковців, що працюють в сфері економіки підприємств, найбільше праць містять поняття «екологічна складова економічної безпеки», що показано в працях О.В. Нусінової [4], С.М. Ілляшенко [5] та інших науковців. Крім цього, О.В. Ілляшенко, О.І. Будрик та інші вчені уживають термін «еколого-економічна безпека» [6], а О.М. Молодецька та інші науковці використовують поняття «соціально-екологічна безпека» [7]. Тому виникає необхідність в уточненні понятійного апарату щодо економічної основи екологічної безпеки з урахуванням економічної безпеки підприємства.

Крім того проблема оцінки економічної безпеки розглядалася В.І.Мунтіяном, О.І.Черняком, А.В.Ставицьким, В.М.Геєцем, А.І.Сухоруковим,

Т.С.Клебановою, Ю.М.Харазішвілі, О.В.Баженовою та іншими українськими науковцями-економістами [8-15]. Загальновизнаним є те, що критеріальна оцінка економічної безпеки повинна охоплювати з-поміж інших такі характеристики як: природно-ресурсний потенціал, ефективність його використання та розвитку; індикатори конкурентоспроможності економіки; показники цілісності території та економічного простору; показники спроможності протистояти зовнішнім та внутрішнім економічним загрозам; якість життя (в т.ч. стан навколишнього середовища) [13-15].

Метою статті є дослідження економічної основи екологічної безпеки в контексті діяльності органів публічної влади та з урахуванням забезпечення економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Екологічна безпека – це стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я населення. Дотримання такого стану забезпечується державою шляхом запровадження широкого комплексу взаємопов'язаних економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів, направлених на реалізацію екологічних прав громадян України [16].

Безпека підприємства в екологічній сфері - це захист від руйнівного впливу природних, техногенних чинників і наслідків господарської діяльності підприємства. Повені, землетруси, смерчі, зсуви ґрунту, лавини можуть завдати величезної шкоди майну підприємства, здоров'ю працівників. На практиці передбачити природні катастрофи неможливо, однак потрібно вжити всіх заходів, щоб наслідки стихійних лих були мінімальними для підприємства. Одним із найголовніших заходів забезпечення екологічної безпеки – є здійснення державного контролю за її дотриманням юридичними та фізичними особами. І це не дивно, оскільки майже будь-яка господарська діяльність здатна, в тій чи іншій мірі, нанести шкоду навколишньому природному середовищу чи здоров'ю населення, яке проживає в районі провадження діяльності.

Реалізація даного контролю здійснюється державою відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-XII [16], через Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінприроди України), його місцеві структурні підрозділи чи державні установи, які знаходяться у його підпорядковані. Відповідно до положень цього закону, будь-які діючі підприємства, установи і організації зобов'язані виконувати основні вимоги екологічної безпеки, які здійснюються шляхом

розробки та практичного виконання проектної, нормативно-дозвільної та внутрішньо-регламентної екологічної документації суб'єкта господарювання.

З одного боку, безпека підприємства в екологічній сфері являє собою захист від руйнівного впливу природних, техногенних чинників і наслідків господарської діяльності підприємства, а з іншого боку, в результаті господарської діяльності саме підприємство може стати джерелом небезпеки для навколишнього середовища [17]. Разом із цим, зауважимо, що в цьому твердженні немає прямого указання на поняття «екологічна безпека», що потребує додаткового уточнення (табл. 1).

Недотримання умов екологічної безпеки призводить до збільшення витрат підприємства. Зокрема, якщо є шкідливе виробництво, зростають відповідні доплати, витрати на виплату пільгових пенсій, компенсації при професійних захворюваннях, травмах на виробництві. Якщо підприємство використовує природні ресурси, то стають платниками збору за спеціальне використання природних ресурсів на основі встановлених нормативів і лімітів, що відноситься до витрат на виробництво.

Понаднормове використання оплачується з прибутку. Аналогічна ситуація зі збором за забруднення навколишнього природного середовища, що встановлюється на основі фактичних обсягів викидів і лімітів.

В цьому контексті екологічна безпека пов'язується з:

– відсутністю суттєвих збитків для навколишнього середовища завдяки використанню еколого-безпечних технологій, застосування екологічно чистого виробництва або використання очисних споруд, які мінімізують негативні впливи (викиди в атмосферу, скиди у воду, забруднення ґрунтів не перевищують ГДН);

Таблиця 1

Окремі з існуючих термінів щодо екологічної безпеки з урахуванням економічної безпеки

Термін щодо економічної безпеки	Дефініція терміну, її автор і джерело
Екологічна безпека	<p>1) Стан захищеності особистості, суспільства й держави від наслідків антропогенного впливу на навколишнє середовище, а також стихійних лих і катастроф. Загрозу екологічної безпеки може представляти діяльність фізичних і юридичних осіб, а також інших держав, пов'язана з навмисним і ненавмисним впливом на навколишнє середовище, а також стихійні природні процеси і явища, Д.Зеркалов [18].</p> <p>2) Складний системний процес, який виявляється при взаємодії природних, економічних і соціальних чинників, А.Б. Качинський [19].</p>

Екологічна безпека підприємства	<p>1) Це гарантії економічного розвитку підприємства, на основі безпечного використання зовнішнього і внутрішнього соціально-економічного, природноресурсного та мінеральносировинного потенціалу, О.В. Ілляшенко, О.І. Будрик [20];</p> <p>2) Стан захищеності економічних інтересів підприємства від реальних і потенційних екологічних загроз, що створюються в результаті виробничої діяльності об'єктів господарювання внаслідок екологічно необумовленої діяльності, за умови мінімізації негативного впливу роботи самого підприємства на навколишнє середовище і суб'єктів виробничого процесу, І.В. Федотова [21]; О.І. Судакова, Д.А. Судакова [22].</p>
Еколого-економічна безпека підприємства	<p>Це стабільний збалансований розвиток підприємства в умовах ефективного та результативного управління, спрямований на мінімізацію негативних економічних, екологічних та соціальних наслідків його функціонування як елемента еколого-економічної системи, що характеризується стійким зниженням збитку довкіллю [7].</p>

– відсутністю негативного впливу на здоров'я людей – жителів території, де розміщене підприємство і працівників підприємства;

– дотриманні норм чинного екологічного законодавства та зменшення витрат і втрат від забруднення навколишнього середовища;

– створення на підприємствах безпечних умов праці, забезпечення техніки безпеки;

– можливістю отримання переваг за умови екологобезпечної діяльності (підвищення конкурентоспроможності за рахунок позитивного іміджу, зниження непродуктивних витрат, збільшення прибутків за рахунок вищих цін на екологічно чисту продукцію; підвищення експортного потенціалу).

Друга позиція, пов'язана з зовнішніми загрозами екологічній безпеці підприємств, визначається, в першу чергу, сферою та специфікою їх діяльності. Зокрема, для підприємств сільськогосподарської сфери, лісового господарства та інших підприємств-природокористувачів, важливі природно-кліматичні, природоресурсні умови, відсутність природних та техногенних катаклізмів. Для багатьох закладів сфери послуг важливе чисте довкілля, повітря, наявність непорушених екосистем, якісної прісної води (туризм, рекреація).

Типами екологічної безпеки, які також здійснюють взаємний вплив одна на одну є:

– екологічна безпека самого підприємства в контексті її впливу на його стейкхолдерів. Даний тип екологічної безпеки поділяємо на внутрішню екологічну безпеку (безпеку внутрішніх стейкхолдерів підприємства у розрізі безпеки на робочих місцях, захисту від професійних захворювань, травм тощо)

та зовнішню екологічну безпеку (безпеку усіх зовнішніх стейкхолдерів підприємства);

– екологічна безпека усіх стейкхолдерів підприємства в контексті її впливу на дане підприємство.

Варто відмітити, що діяльність підприємств, що порушує встановлені умови та вимоги, може бути обмежена, тимчасово заборонена або призупинена органами Мінприроди (ст. 12 Закону України № 2707 «Про охорону атмосферного повітря в редакції від 18.12.2017 р.») [23].

Отже зазвичай, при оцінюванні екологічної безпеки, використовуються категорії, що негативно відображаються на її економічній безпеці. Проте маються й позитивні, але в методиках оцінювання їх практично не враховують (табл. 2).

Таблиця 2

Категорії екологічної безпеки, що позитивно впливають на економічну безпеку підприємства

Назва категорії	Сутність категорії, її автор і джерело
Підвищення рівня екологічної відповідальності	Підвищення конкурентоздатності та інвестиційної привабливості; А.А. Алимов [24].
Система економічного стимулювання	1) Заохочення, до яких відносяться такі інструменти: податкові пільги, надання цільових субсидій і дотацій для здійснення природоохоронних заходів, надання пільгових кредитів господарствам, які ведуть екологічно безпечне землеробство, підвищують родючість ґрунтів, встановлення підвищених закупівельних цін на екологічно чисту продукцію; 2) Економічні вигоди: зниження витрат у результаті економії природних ресурсів, переробки відходів, зростання доходів за рахунок екологічних товарів, підвищення конкурентоспроможності, нових ринків збуту; 3) Стратегічні вигоди: поліпшення іміджу підприємства, зростання продуктивності праці, виконання екологічних вимог; С.В. Щербина [25].
Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення охорони атмосферного повітря	1) Надання підприємствам, установам, організаціям та громадянам - суб'єктам підприємницької діяльності податкових, кредитних та інших пільг у разі впровадження ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, застосування заходів щодо регулювання діяльності, що впливає на клімат, здійснення інших природоохоронних заходів з метою скорочення викидів забруднюючих речовин та зменшення рівнів впливу фізичних і біологічних факторів на атмосферне повітря; 2) участь держави у фінансуванні екологічних заходів і будівництві об'єктів екологічного призначення [ст. 22 Закону [16].

Очевидно, що підприємства зацікавлені в забезпеченні балансу економічних й екологічних інтересів у контексті економічної безпеки їх самих та її впливу на безпеку своїх внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів.

Отже, на основі узагальнення існуючих думок науковців, пропонуємо перелік економічних показників екологічної безпеки через які здійснюється прямий вплив на економічну безпеку підприємства диференціювати на поточні та довгострокові, у межах яких виділити:

1) поточні витрати на охорону навколишнього середовища: витрати на охорону і раціональне використання водних ресурсів, на охорону атмосферного повітря, на охорону навколишнього середовища від відходів виробництва і споживання, на рекультивацію земель тощо;

2) екологічні платежі: плата за допустимі викиди (скиди) забруднюючих речовин; плата за наднормативні викиди (скиди) забруднюючих речовин; засоби (позови) і штрафи, стягнення за відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства;

3) капітальні витрати на ремонт основних засобів, у т.ч. основних засобів з охорони навколишнього середовища;

4) витрати, які підвищують екологічну та економічну ефективність впроваджуваних заходів виробничого, технологічного характеру тощо;

5) економічні вигоди (заохочення, пільги тощо) від заходів щодо екологічних поліпшень.

Слід указати, що окремі з наведених витрат можуть бути як поточними, так і довгостроковими.

З метою мінімізації негативного впливу екологічної безпеки на економічну, пропонуємо створити на підприємстві резервні фонди страхування їх соціальної відповідальності.

Висновки. На основі зазначеного можна стверджувати, що екологічна безпека підприємства – це, з одного боку, стан захищеності від негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища, з другого – його здатність швидко усунути загрози, забезпечувати своє функціонування на основі екологоорієнтованих техніко-технологічних та управлінських інновацій, що унеможливають нанесення шкоди навколишньому природному середовищу, життю та здоров'ю людей.

Еколого-економічній безпеці підприємства властивий подвійний характер: з одного боку, вона забезпечує можливість власного функціонування, з іншого – є частиною (елементом) економічної безпеки системи вищого рівня і

суб'єктом, який функціонує у складному до змін ринкової кон'юнктури середовищі з урахуванням екстернальних ефектів (наслідків від забруднення навколишнього природного середовища), що впливає на економічні інтереси суб'єктів господарювання.

На нашу думку, стратегія еколого-економічної безпеки підприємства повинна враховувати тривожні тенденції погіршення еколого-економічної ситуації та стати одним із найважливіших національних пріоритетів, що потребує посиленої уваги з боку владних структур. Адже політика еколого-економічної безпеки стане дійовою за умов бездоганності визначення її стратегії.

Стратегія еколого-економічної безпеки передбачає визначення мети і завдань системи її гарантування, напрямів, форм і методів застосування відповідних засобів, створення резервів для нейтралізації та локалізації можливих загроз.

Важливо чітко окреслити стратегічні цілі й не плутати їх з тактичними заходами, інколи вимушеними, але потрібними задля досягнення певної стратегічної мети. Отже, визначення стратегії і тактики сприятиме повноцінному функціонуванню системи гарантування еколого-економічної безпеки, здійсненню ефективної політики її реалізації.

Оскільки екологізація виробництва відображає довготермінові цілі розвитку підприємства, екологічну безпеку в системі менеджменту підприємства доцільно розглядати як критерій прийняття стратегічних рішень щодо: забезпечення відповідності усіх аспектів функціонування підприємств вимогам чинного екологічного законодавства та національних і міжнародних екологічних стандартів; забезпечення екологічного оздоровлення та відтворення порушених екосистем; використання екологобезпечних ресурсів та технологій; підготовки фахівців, які приймають екологомотивовані управлінські рішення; використання в системі управління підприємствами екологічного менеджменту; формування ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління екологічною безпекою.

Література:

1. Прокіп А. В., Восканян С. Ю. Екологічна безпека адміністративно-територіальної одиниці як важливий чинник соціально-економічного розвитку. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2009. № 1. С. 1–10.
2. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз, перспективи покращення. URL: <http://old.niss.gov.ua/book/Kachin/index.htm>.
3. Зеркалов Д. В. Екологічна безпека та охорона довкілля [Електронний ресурс] : Монографія / Д. В. Зеркалов. Електронні дані. К. : Основа, 2011. 1 електрон. опт. диск (CD-

ROM); 12 см. Систем. вимоги: Pentium; 512 Mb RAM; Windows 98/2000/XP; Acrobat Reader 7.0.

4. Нусінова О.В. Методичні підходи до оцінки рівня екологічної безпеки гірничо-збагачувальних комбінатів. Вісник Хмельницького національного університету. Серія : економічні науки. 2011. № 6. С. 232-235.

5. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке. Актуальні проблеми економіки. 2003. № 3. С. 12-19.

6. Ілляшенко О.В., Будрик О.І. Еколого-економічна безпека підприємства: теоретичні аспекти. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2017. Вип. 1 (25). С. 72-82.

7. Молодецька О.М. Соціально-екологічна безпека діяльності підприємств: актуальні питання управління та оподаткування. Фінансовий простір. 2016. № 3 (23). С. 96-98.

8. Мунтян В.І., Економічна безпека держави. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.

9. Черняк О.І., Ставицький А.В., Методика визначення зовнішньоекономічної безпеки України // Экономическая безопасность, разведка и контрразведка. – 2002. - №1(1). – С. 3 – 7.

10. Пономаренко В.С., Клебанова Т.С., Чернова Н.Л., Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2004. – 144 с.

11. Сухоруков А.І., Харазішвілі Ю.М., Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави // Банківська справа. – 2011. - № 4. – С. 13-32.

12. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України /За ред. акад. НАНУ С.І.Пирожкова. – К.: НІПМБ, 2003. – 42 с.

13. Бухвальд Е., Гловацкая Н., Лазуренко С., Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели // Вопросы экономики. – 1994. - №12. – с. 25 – 35.

14. Моделювання економічної безпеки: держави, регіону, підприємства: Монографія / Гесць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І., Баженова О.В. та ін. За ред. В.М.Гейця. – Харків: ВД ІНЖЕК, 2006. – 239 с.

15. Губський Б.В., Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. – К.: ДП "Укрархбудінформ", 2001. – 121 с

16. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 черв. 1991 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 1264-XI. – Ст. 546.

17. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: [В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін. К. : Правова єдність, 2009. 544 с.

18. Зеркалов Д. В. Екологічна безпека та охорона довкілля [Електронний ресурс] : Монографія / Д. В. Зеркалов. Електронні дані. К. : Основа, 2011. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. Систем. вимоги: Pentium; 512 Mb RAM; Windows 98/2000/XP; Acrobat Reader 7.0.

19. Качинський А.Б. Системний аналіз визначення пріоритетів в екологічній безпеці в Україні. К. : НІСД, 1995. Вип. 2. 46 с.

20. Ілляшенко О.В., Будрик О.І. Еколого-економічна безпека підприємства: теоретичні аспекти. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2017. Вип. 1 (25). С. 72-82.

21. Федотова І.В. Оцінювання рівня екологічної безпеки автотранспортного підприємства. Економіка транспортного комплексу. 2017. Вип. 29. С. 30-40.

22. Судакова О.І. Забезпечення екологічної безпеки виробничих підприємств. / О.І. Судакова, Д.А. Судакова // Якість економічного розвитку: глобальні та локальні аспекти : матеріали III Міжнар. наук.-практ. Конф., 28-29 черв. 2011 р. : У 2 т. Д. : Біла К.О., 2011. Т. 1 : Актуальні питання економічного розвитку. 2011. С. 61-62.

23. Закон України № 2707 «Про охорону атмосферного повітря в редакції від 18.12.2017 р.

24. Алимов А. А. Экологическая безопасность и мировая политика: что происходит, кто виноват и что делать? Вестник МГИМО-Университета. 2011. № 4. С. 226-232.

25. Щербина С.В. Державна політика у сфері забезпечення екологічної безпеки виробництва та реалізації агропродовольчої продукції / С.В. Щербина // Державне управління: теорія і практика: електрон. наук.-фах. вид. 2013. № 2. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej8/txts/Scherbina.pdf>

References:

1. Prokip, A.V., Voskanian, S.Yu. (2009). Ekologichna bezpeka administratyvno-terytorialnoi odyntsi yak vazhlyvyi chynnyk sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Ecological security of the administrative-territorial unit as an important factor of socio-economic development]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 1, 1–10 [in Ukrainian].

2. Kachynskiy, A.B. (2001). *Ekologichna bezpeka Ukrainy: systemnyi analiz, perspektyvy pokrashchennia* [Ecological security of Ukraine: system analysis, prospects for improvement]. Kyiv: NISD 310 (1). Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/book/Kachin/index.htm> [in Ukrainian].

3. Zerkalov, D.V. (2011). *Ekologichna bezpeka ta okhrona dovkilia* [Ecological safety and environmental protection]. Kyiv: Osnova [in Ukrainian].

4. Nusinova, O.V. (2011). Metodychni pidkhody do otsinky rivnia ekologichnoi bezpeky hirnycho-zbahachuvalnykh kombinativ [Methodical approaches to assessing the level of environmental safety of mining and processing plants]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : ekonomichni nauky – Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, 6, 232-235 [in Ukrainian].

5. Ilyashenko, S.N. (2003). Sostavlyayushchie ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya i podkhody k ikh otsenke [Components of economic security of enterprises and approaches to their assessment]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, 3, 12-19 [in Ukrainian].

6. Illiashenko, O.V., Budryk, O.I. (2017). Ekologo-ekonomichna bezpeka pidpriemstva: teoretychni aspekty [Ecological and economic safety of the enterprise: theoretical aspects]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh – Economic strategy and perspectives of development of trade and services sphere*, 1(25), 72-82 [in Ukrainian].

7. Molodetska, O.M. (2016). Sotsialno-ekologichna bezpeka diialnosti pidpriemstv: aktualni pytannia upravlinnia ta opodatkovannia [Socio-ecological safety of enterprises: current issues of management and taxation]. *Finansovyi prostir – Financial Space*, 3(23), 96-98 [in Ukrainian].

8. Muntian, V.I. (1999). *Ekonomichna bezpeka derzhavy* [Economic security of the state]. Kyiv: KVITs [in Ukrainian].

9. Cherniak, O.I., Stavytskyi, A.V. (2002). Metodyka vyznachennia zovnishnoekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Methods for determining the foreign economic security of Ukraine]. *Ekonomicheskaya bezopasnost, razvedka i kontrrazvedka – Economic Security, Intelligence and Counterintelligence*, 1(1), 3–7 [in Ukrainian].

10. Ponomarenko, V.S., Klebanova, T.S., Chernova, N.L. (2004). *Ekonomicheskaya bezopasnost regiona: analiz, otsenka, prognozirovanie* [Economic security of the region: analysis, evaluation, forecasting]. Kharkiv: ID «INZhEK» [in Russian].

11. Sukhorukov, A.I., Kharazishvili, Yu.M. (2011). Teoretyko-metodolohichniy pidkhid do intehranoi otsinky ta rehuliuвання rivnia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Theoretical and methodological approach to integrated assessment and regulation of the level of economic security of the state]. *Bankivska sprava – Banking*, 4, 13-32 [in Ukrainian].

12. Pyrozhkov, S.I. (Eds.). (2003). *Metodychni rekomendatsii shchodo otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Methodical recommendations for assessing the level of economic security of Ukraine]*. Kyiv: NIPMB [in Ukrainian].
13. Bukhvald, E., Glovatskaya, N., Lazurenko, S. (1994). Makroaspekty ekonomicheskoy bezopasnosti: faktory, kriterii i pokazateli [Macro-aspects of economic security: factors, criteria and indicators]. *Voprosy ekonomiki – Issues of Economics*, 12, 25–35 [in Russian].
14. Heiets, V.M., Kyzym, M.O., Klebanova, T.S., Cherniak, O.I., Bazhenova, O.V., et al. (2006). *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhavy, rehionu, pidpriemstva [Modeling of economic security: state, region, enterprise]*. Kharkiv: VD INZhEK [in Ukrainian].
15. Hubsnyi, B.V. (2001). *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: metodolohiia vymiru, stan i stratehiia zabezpechennia [Economic security of Ukraine: measurement methodology, status and strategy]*. Kyiv: DP "Ukrarhbudinform" [in Ukrainian].
16. Zakon Ukrainy "Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha" : vid 25 cherv. 1991 r. [Law of Ukraine "On environmental protection" from June 25, 1991]. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 41. Art. 546 [in Ukrainian].
17. Ortynskyi, V.L., Kernytskyi, I.S., Zhyvko, Z.B., et al. (2009). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstv, orhanizatsii ta ustanov [Economic security of enterprises, organizations and institutions]*. Kyiv: Pravova yednist [in Ukrainian].
18. Zerkalov, D. V. (2011). *Ekolohichna bezpeka ta okhorona dokillia [Ecological safety and environmental protection]*. Kyiv: Osnova [in Ukrainian].
19. Kachynskyi, A.B. (1995). *Systemnyi analiz vyznachennia priorytetiv v ekolohichnii bezpetsi v Ukraini [System analysis of determining priorities in environmental safety in Ukraine]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
20. Illiashenko, O.V., Budryk, O.I. (2017). Ekoloho-ekonomichna bezpeka pidpriemstva: teoretychni aspekty [Ecological and economic safety of the enterprise: theoretical aspects]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh – Economic strategy and prospects for trade and services*, 1(25), 72-82 [in Ukrainian].
21. Fedotova, I.V. (2017). Otsiniuvannia rivnia ekolohichnoi bezpeky avtotransportnoho pidpriemstva [Assessment of the level of ecological safety of a motor transport enterprise]. *Ekonomika transportnoho kompleksu – Economics of the transport complex*, 29, 30-40 [in Ukrainian].
22. Sudakova, O.I., Sudakova, D.A. (2011). Zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky vyrobnychkh pidpriemstv [Ensuring environmental safety of industrial enterprises]. *Yakist ekonomichnoho rozvytku: hlobalni ta lokalni aspekty – Quality of economic development: global and local aspects* : Proceedings of the 3rd International scientific-practical conference. (Vols. 1). (pp. 61-62). Dnipropetrovsk: Bila K.O. [in Ukrainian].
23. Zakon Ukrainy "Pro okhoronu atmosferneho povitria" : vid 16 zhovtnia 1992 roku, № 2707-XII [Law of Ukraine "On protection of atmospheric air" from October 16 1992, № 2707-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 50. Art. 678 [in Ukrainian].
24. Alimov, A.A. (2011). Ekologicheskaya bezopasnost i mirovaya politika: chto proiskhodit, kto vinovat i chto delat? [Environmental safety and world politics: what is happening, who is to blame and what should be done?]. *Vestnik MGIMO-Universiteta – MGIMO Review of International Relations*, 4, 226-232 [in Russian].
25. Shcherbyna, S.V. Derzhavna polityka u sferi zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky vyrobnytstva ta realizatsii ahroprodovolchoi produktsii [State policy in the field of environmental safety of production and sale of agro-food products]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka – Public administration: theory and practice*, 2. Retrieved from <http://www.academy.gov.ua/ej/ej8/txts/Scherbina.pdf> [in Ukrainian].